

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ¹

Χάριτας τῷ « Παρνασσῷ » ὁμολογοῦμεν, ὅτι καὶ ἡμῖν τὸ βῆμα τοῦτο παρεχώρησε· βῆμα ἀπὸ τόσο μακροῦ καὶ τοσάκις καὶ τοσοῦτον τιμηθέν, ὥστε οἶονεῖ ἔμπυχον καταστὰν τιμᾶ καὶ τοῦτο μὲ τὴν σειράν του τοὺς παρερχομένους ἐπ' αὐτό.

Ὁ τίτλος τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον τὴν ἐσπέραν ταύτην ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διεξέλθω μεθ' Ὑμῶν, εἶναι ἀρκετὰ εὐγλωττος καὶ δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀναλύσεως. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι γενικώτερος τοῦ δέοντος, σκόπιμον κρίνω νὰ παράσχω ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐξηγήσιν, ὅτι ἡ κυρία πρόθεσίς μας δὲν εἶναι νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ χρησιμότητος τῶν μεταφράσεων τῶν κλασσικῶν κειμένων καθόλου, ἀλλὰ, πρὸ παντός, περὶ τῆς ἐκ μεταφράσεων καὶ διὰ μεταφράσεων διδασκαλίας τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τινων δεκαετιῶν ἀκούεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἄλλοτε ἐξ ἀνευθύνων καὶ ἄλλοτε ἐξ ἐπισήμων ἢ ἡμιεπισήμων χειλέων, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον κήρυγμα οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐν μεταφράσει καὶ οὐχὶ ἐν πρωτοτύπῳ.

Καλύπτει τὸ κίνημα τοῦτο τὸν ἓνα ἐκ τῶν τομέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπὸ τῆς ἐξορμήσεώς του ἐπεξέτεινεν ὁ Δημοτικισμὸς τὴν δρασίν του. Δι' εὐνοήτους λόγους οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπολακτίσῃ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἀλλ' ὅλως ἀντιθέτως ὑπεκρίθη τὸν πλειοδοτοῦντα εἰς θαυμασμὸν πρὸς αὐτόν, δχυροῦμένος δ' ὅπισθεν τοῦ ὑποκριτικοῦ τούτου θαυμασμοῦ βάλλει συστηματικῶς ἐναντίον τοῦ φορέως τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἐναντίον δηλ. τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων κειμένων, φρονῶν, φαίνεται, ὅτι αἱ μέλισσαι καὶ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀνθέων ἐκ τῶν ριζῶν των θὰ εὗρσκουν ἀνθὴ, διὰ νὰ ἀπομυζοῦν τὸ νέκταρ των.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς δηλ. Δημοτικισμὸς, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπιδιώξιν του νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἐξοστρακισμὸν τῆς Καθαρευούσης καὶ τὴν ἐπιβολὴν καὶ

1. Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ « Παρνασσῷ » τὴν 18ην Μαρτίου 1957.

ἐπικράτησιν τῆς Δημοτικῆς καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς Ἑκπαιδεύσεως, ἐπέδωξε καὶ ἐπιδιώκει τὴν ὁλοσχερῇ ἐκ τῆς παιδείας ἐξαφάνισιν τῶν Κλασσικῶν κειμένων καὶ τὴν ἐγκάθειρξιν τῶν εἰς τὰ Μουσεῖα. Θέλει νὰ ἀποκόψῃ ὅλας τὰς γεφύρας τὰς συνδεούσας τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθόν· θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ πᾶν ἕλκος παραδόσεως.

Ἀλλὰ πρὸς κέντρα ἐλάττισε καὶ πρὸς κέντρα θὰ λακτίξῃ· ἡττήθη καὶ θὰ ἡττᾶται· ἀπέτυχε καὶ θὰ ἀποτυγχάνῃ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς, διότι ἡγνόησε καὶ ἀγνοεῖ, ὥς κατωτέρω θὰ δειχθῇ, βασικοὺς τῆς φύσεως νόμους. Ἡ πρό τινων ἐβδομάδων ὑπέροχος ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὁμιλία τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κουρμούλη ἐχρωμάτισε δεόντως τὴν πλήρη χρεωκοπίαν καὶ τὴν δλεθριωτάτην ἐπίδρασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας πραγμάτων. Ἡ γλωσσικὴ ἐξαθλίωσις τῶν νέων μας εἶναι τραγικὴ. Ἐν ᾧ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως οἱ σημερινοὶ μαθηταὶ καὶ σπουδασταὶ εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς τῶν προγενεστέρων γενεῶν, γλωσσικῶς εἶναι κατὰ κυριολεξίαν ἐξηθλιωμένοι, ἐν ᾧ ἐκείνοι ἦσαν τῆς γλώσσης ἐγκρατέστατοι, διὸ καὶ ἔγραφον κατὰ κανόνα ὁρθῶς καὶ κατ' ἐξάίρεσιν οὐχὶ ὁρθῶς τὴν γλῶσσαν, ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σημερινούς μαθητάς. Διότι οἱ σημερινοὶ νέοι εἶναι κατὰ μέγιστον ποσοστὸν ἀνίκανοι νὰ γράψωσιν ὁρθῶς τὴν γλῶσσάν των· εἶναι ἀνίκανοι νὰ διατυπώσωσιν ὁρθῶς τὰ διανοήματά των οὐ μόνον ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ γραπτῷ. Ἡ γλωσσικὴ ἀτασθαλία καὶ ἀναρχία τοὺς ἔχει περιαγάγῃ εἰς διανοητικὴν ἀσυναρτησίαν, φαύλου δ' ἀκολούθως κύκλου δημιουργηθέντος, ἐκάτερον δεινὸν ἐπιδεινώνει τὸ ἕτερον. Σήμερον οἱ νέοι μας εὐρίσκονται ἐν τόσῳ χαώδει γλωσσικῶς καταστάσει, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, φοβοῦμαι δὲ πλεῖστοι, οὐδὲν λέγουσι καὶ οὐδὲν γράφουσιν ἐνσυνειδήτως καὶ μετὰ λόγου, τυχαίως δὲ καὶ μοιραίως γράφουσι καὶ τὰ ὁρθὰ καὶ τὰ ἐσφαλμένα. Καὶ οὕτω οἱ νέοι μας κατέστησαν τραγικὰ θύματα ἡμῶν τῶν ὀρίμων, τῶν κατὰ τραγικὴν εἰρωνειάν φύσει καὶ θέσει προστατῶν καὶ παιδευτῶν των· ἀπέβησαν πειραματοζῶα μιᾷ σατανικῆς ἐμπνεύσεως.

Καὶ τὸ τραγικώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη τακτικὴ ἐπεχειρήθη καὶ ἠκολούθηθη ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Καὶ τοῦτο καθ' ἣν στυγνὴν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν πρωτοστατησάντων εἰς αὐτὴν οὐδέποτε ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, οὔτε ἐγνώρισάν ποτε τὴν νοοτροπίαν του, οὔτε ἔκυσάν ποτε τὸ οὖς νὰ ἀκούσωσι τοὺς παλμούς τῆς καρδίας του. Ἐπροπαγάνδισαν μετὰ φανατισμοῦ μίαν γλῶσσαν ὥς δῆθεν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ δὲν τὴν ἤκουσαν ἀπὸ τὸ στόμα του, ἀλλὰ τὴν ἔπλασαν ἐν τῷ γραφείῳ των, ὥς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε, κατ' αὐτούς, νὰ ὁμιλῇ ὁ λαός. Καὶ ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ — πᾶς Ἕλλην — στέλλει τὸ παιδί του εἰς τὸ σχολεῖον, διὰ νὰ τὸ ἴδῃ καλλίτερον ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του — ὥς πρόχειρον δὲ ἀλλὰ καὶ ἀκριβὴ γνῶμονα τῆς ἀνωτερότητος αὐτῆς πᾶς πατὴρ θεωρεῖ τὴν γλῶσσαν

κυρίως — ἀπληγισμένοις τὸ βλέπει νὰ ἐπανερχεται ἐκ τοῦ σχολείου ὁσημέραι χειρότερον γλωσσικῶς· περίεργος ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὰ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὅποια διδάσκειται τὸ παιδί του, καὶ μόλις τὰ ἀνοίξῃ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀηδίας, διότι εὐρίσκεται πρὸ γλώσσης ἀκαταλήπτου ἐν πολλοῖς καὶ ἀποπνεούσης κατὰπτωσιν, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἴπωμεν.

Δι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς· διότι ἐβάδισεν ἐναντίον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι ὁ ἀνθρωπος φύσει τείνει πρὸς ἀνάτασιν καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἐπέβαλε τὴν πρὸς τὰ κάτω πορείαν· διότι ὁ ἀνθρωπος ζητεῖ τὸ καλλίτερον καὶ ὁ Δημοτικισμὸς τοῦ ἔδωκε τὸ χειρότερον· διότι ἐπεχείρησεν ὁ Δημοτικισμὸς νὰ στραγγαλίσῃ τὴν παράδοσιν, ἐν ᾧ φύσει τὸ «σήμερον» μόνον ὥς συνέχεια τοῦ «χθὲς καὶ πρόην» εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἀξιολογηθῇ· διότι τὸ παρελθὸν — τὸ οἰονδήποτε παρελθὸν — εἶναι κατὰ φύσιν συμπαθὲς καὶ προσφιλὲς εἰς πάντα μεταγενέστερον καθ' ὃν λόγον (*mutatis mutandis*) καὶ οἱ γονεῖς εἶναι προσφιλεῖς εἰς τὰ τέκνα.

Ἀπέτυχεν ὅμως ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς, ἢ ἡ καθ' ἡμᾶς ἀποτυχία του ἥτο μία ἀποτυχία ἡθελμημένη, ὥς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κυρίου του σκοποῦ, καὶ ἐπομένως εἶναι ἐπιτυχία του· Μήπως ὁ Δημοτικισμὸς ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπεδίωκεν; Δυστυχῶς ναί· ὅ,τι ἡμεῖς καλοῦμεν ὀλεθρον εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς. Καὶ ἐπομένως ἐπέτυχεν· ἐπέτυχε τὴν γλωσσικὴν ἐξάρθρωσιν καὶ ἐξαθλίωσιν· ἐδημιούργησε τὸ χάος, ἐν χάος τὸ ὅποῖον ὅσῳ ἀχανέστερον γίνεται τόσῳ εὐνοϊκώτερον διὰ τὰ σχέδιά του ἀποβαίνει. Συνέφερεν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν Δημοτικισμὸν νὰ περιαγάγῃ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς πλήρες τραγικὸν ἀδιέξοδον, διότι μόνον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκύψῃ τὸ δίλημμα «ἢ ἡ Καθαρεύουσα ἢ ἡ Δημοτική», ὅταν δηλ. ἢ ἐν τῇ Παιδείᾳ συνύπαρξις τῶν θὰ ἀπεδεικνύετο ὀλεθρία. Οὐ μόνον δ' ὀλεθρία ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος· διότι ἡ Δημοτική — θυγάτηρ ἢ μικροτέρα ἀδελφὴ τῆς Καθαρευούσης — ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀνοχὴν καὶ συγκατάβασιν τῆς μητρὸς ἢ πρεσβυτέρας ἀδελφῆς, ἀνέσπασε τὸ ἐγχειρίδιον καὶ τῆς καταφέρει συνεχῇ καὶ ἀνηλεῇ τὰ πλήγματα. Τοιαύτην προφανῶς κατάστασιν ἠγνοεῖ ὁ αἰμννηστος Γεώργιος Οἰκονόμος, ὅταν ἔγραψε καὶ ὠμίλησε περὶ Γ.Α.Μ. (γλωσσικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ μετώπου).

Ἰδοὺ λοιπὸν διατὶ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς δὲν ἀπέτυχεν, ἀφ' οὗ ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπεδίωκεν. Καί, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, ἐπεδίωκεν τὸ γλωσσικὸν χάος, τὴν γλωσσικὴν ἐξαθλίωσιν. Δι' αὐτὸ δὲν ἡλλοίωσε μόνον τὸ τυπικὸν διὰ περιοκῆς ἢ παραμορφώσεως τῶν καταλήξεων, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ παραμορφώσῃ καὶ τὸν τονισμὸν τῶν λέξεων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αὐτὴ λέξις ἢ τύπος λέξεως νὰ τονίζεται ἄλλως ἐν τῇ Καθαρευούσῃ καὶ ἄλλως ἐν τῇ Δημοτικῇ. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἐπαναλάβω τὴν φράσιν, διότι εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐκ πρώτης ἀκοῆς εἶναι δύσκολον νὰ συλλάβωσι πάντες τὸ μέγεθος τοῦ συντελεσθέντος ἐγκλήματος· οἱ μαθηταὶ καὶ σπουδασταὶ ἀναγινώσκουσι τὴν ἰδίαν λέξιν

ἢ τὸν ἴδιον τύπον λέξεως μὲ ἄλλον τονισμόν εἰς τὰ βιβλία τῆς Καθαρευούσης καὶ μὲ τὸν ἀντίθετον τονισμόν εἰς τὰ βιβλία τῆς Δημοτικῆς (π.χ. *γυναῖκα γυναῖκα, γυναῖκες γυναῖκες, γλώσσα γλώσσα, δράμα δρᾶμα* κ.ἄ., παροξυνόμενα ἐν τῇ Δημοτικῇ, προπερισπώμενα ἐν τῇ Καθαρευούσῃ). Παραλείπω τὴν ἀναστάτῳσιν, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ παντελής ἐκ μέρους τῶν Δημοτικιστῶν περιφρόνησις πρὸς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν καθόλου. Ὅταν ὁμως ἐκάστης λέξεως (σχεδὸν ἀνεξαιρέτως, ἐκάστης λέξεως ἢ τύπου λέξεως) σχηματισθῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ δύο παράλληλοι ὀπτικοὶ εἰκόνες μὲ ὅλως ἀντίθετον τονισμόν, πῶς ἔπειτα ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ ὀρθογραφῶσιν οἱ μαθηταὶ μας, οἱ σπουδασταὶ μας, ὅλοι τέλος οἱ Ἕλληνες;

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἦτο λίαν ἐνδεχόμενον νὰ δημιουργηθῇ τὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων καὶ νὰ προταθῇ ἡ ἀπάλειψις τῶν δευτέρων καὶ ἡ ἀπλοποιήσις τῶν πρώτων. Ὅπως εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ δημιουργηθῇ μελλοντικῶς καὶ ζήτημα ἀλφαβήτου, καὶ νὰ προταθῇ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ τόσην ποικιλίαν φθόγγων περιέχοντος ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου διὰ τοῦ λατινικοῦ. Ὅσον καὶ ἂν τὰ κινήματα ταῦτα εἶναι, τὸ ὀλιγώτερον, ἀπαράδεκτα, πρέπει ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἶναι ὁ κρημνός, εἰς τὸν ὁποῖον φρυσικῶς καὶ ἀβιάστως ὠδήγησεν ἡ ἐσφαλμένη ἀτραπός, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ Παιδεία τοῦ Ἑθνους, ἡ τελοῦσα καὶ σήμερον ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ.

Τὸ ὕγιως σκεπτόμενον Ἔθνος μίαν μόνην λύσιν τοῦ ἀδιεξόδου βλέπει καὶ ἓνα μόνον τρόπον ἐξόδου ἐκ τοῦ χάους, εἰς ὃ ἔχει περιέλθῃ ἡ Παιδεία του· τὴν ἀποκλειστικὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἀπλῆς Καθαρευούσης ὡς ἐνιαίου μορφωτικοῦ ὁργάνου. Καὶ τὸ Ἔθνος κατωχύρωσε τὴν θέλησίν του ταύτην καὶ συνταγματικῶς. Ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ Συντάγματος ἐπαφίεται... εἰς τὴν φιλοπατορίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπομένως ὀφείλομεν μὲν νὰ τηρῶμεν τὰς ἀστυνομικὰς διατάξεις, διότι θὰ μᾶς ἐλέγξῃ ἡ ἀστυνομικὴ ἀρχή, δὲν ὑποχρεούμεθα ὁμως νὰ τηρῶμεν τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, καὶ οὐδεὶς πρόκειται νὰ μᾶς ἐλέγξῃ, ὅταν τὰς ποδοπατῶμεν.

Ἄς ὑπενθυμίσωμεν, ἀπαξ ἔτι, ὅτι πάντα ταῦτα ἀφορῶσιν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν Δημοτικισμόν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν λογοτεχνικὸν Δημοτικισμόν. Ἡ λογοτεχνία οὐ μόνον πρέπει νὰ εἶναι ἀδέσμευτος, ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ διδάσκεται εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπως διδάσκεται καὶ ἡ ἀρχαία λογοτεχνία. Ἀλλ' ὅπως οὐδεὶς ἀξιοὶ ἀναβίωσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, οὕτω πρέπει νὰ σταματήσῃ καὶ πᾶσα ἐπαναστατικὴ κίνησις πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Δημοτικῆς ὡς ἀποκλειστικοῦ γλωσσικοῦ μορφωτικοῦ ὁργάνου. Τὸ Ἔθνος ἔχει τὴν γλώσσάν του, ἐξελισσομένην φρυσικῶς καὶ ἀβιάστως, ἀπομακρυνομένην διαρκῶς ἀπὸ τῶν ἀκροτήτων, καὶ τείνουσαν διαρκῶς πρὸς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος. Οὐδεὶς δικαιούται — ἀλλ' εὐτυχῶς οὔτε καὶ δύναται — νὰ καταδυναστεύσῃ τὴν γλῶσσαν. Ἡ Δημοτικὴ — πᾶσα Δημοτικὴ — ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως καὶ δημιου-

γίας. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ, μακρὰν τοῦ σχολείου. Πειράματα ἐπὶ τῆς νεολαίας εἶναι ἀπαράδεκτα, διότι ἐπ' αὐτῆς στηρίζονται ὅλαι αἱ ἐλπίδες τοῦ Ἔθνους. Τὸ γινόμενον πείραμα ἀπέτυχε, ἀφ' οὗ ἄλλως τε, ὅπως εἴπομεν, ἐπεχειρήθη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ ὅτι θὰ ἀποτύχη. Ἄς ὁμολογήσωμεν λοιπὸν τὴν ἀποτυχίαν του, καὶ ἃς σταματήσωμεν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν προσφιλεστέρων μας πλασμάτων ὡς πειραματοζώων.

* * *

Καιρὸς ὅμως νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας.

Ὅπως λοιπὸν καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἀκούοντα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κραυγαὶ κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Κλασσικῶν κειμένων ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου. Ἐξωσὶς τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐκ τῶν Σχολείων καὶ ἀντικατάστασις τῶν διὰ μεταφράσεων! Ἄν ἦσαν εἰλικρινέστεροι, θὰ ἐβροντοφώνουν: « Ἐξὼ καὶ τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων καὶ αἱ μεταφράσεις τῶν »! Διότι ὁ τελικὸς καὶ κύριος ἀντικειμενικὸς τῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπονέκρωσις τῆς παραδόσεως, ἡ ἀποκοπὴ πάσης γεφύρας, ἐνούσης τὰς ὄχθας τῶν δύο πολιτισμῶν, τοῦ κλασσικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου. Ἄλλ' ἡ εἰλικρίνεια θὰ τοὺς ἐβλαπτεν. Ἡ ἐπιβαλλομένη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τακτικὴ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἀποκρύπτωσι τοὺς πραγματικούς τῶν σκοποὺς καὶ νὰ κόπτωνται δῆθεν ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἀξίας καὶ ἔτι μείζονος χρησιμότητος τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Καίπερ ὅμως κοπτόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἀκριβῶς ἐν ᾧ χρόνῳ κόπτονται ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀποτολμῶσιν ἐν τούτοις καὶ τὸ μέγα ἄλμα πρὸς τὸν πραγματικὸν τῶν σκοπὸν, τὴν ἀπογύμνωσιν τ.ἐ. τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ του ἐνδύματος (τῆς ἀρχαίας δηλ. γλώσσης) καὶ τὴν ἐμφάνισίν του μὲ τὸ σύγχρονον ἔνδυμα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς. Συναισθανόμενοι ὅμως, ὅτι τὸ Ἔθνος ἀντιλαμβάνεται τὸ ἐπιχειρούμενον ἄλμα πρὸς τοὺς ὑπόπτους σκοποὺς τῶν, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσωσι τὸ πραξικόπημά των. Λέγουσι λοιπόν: « Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ κουράζωνται τόσον πολὺ διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς οἱ μαθηταὶ μας, ἀφ' οὗ ἐκεῖνο κυρίως, πού μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι τὰ νοήματα τῶν κειμένων, αἱ περιεχόμεναι εἰς αὐτὰ σκέψεις, ἐνὶ λόγῳ τὸ περιεχόμενόν των, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν; Γιὰτὶ νὰ μὴ δώσωμεν εἰς τοὺς μαθητάς μας καλὰς μεταφράσεις τῶν συγγραφέων, ὁπότε θὰ τοὺς ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὰς δυσκολίας τῆς γλώσσης; »

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ αἰτιολογία γοητεύει μέχρις ἐνὸς σημείου, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐξαπατᾷ. Καὶ δὲν μᾶς ἐξαπατᾷ, διότι τὸ δῆθεν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐνδιαφέρον των πρῶτον εἶναι πρόσχημα, ἄρα πλαστόν, πάντως ὑποπτον, καὶ δεύτερον εἶναι κακῶς νοούμενον ἐνδιαφέρον, ἀφ' οὗ, ὡς θὰ δεῖξωμεν, εἶναι ἐναντίον τοῦ συμφέροντος τῶν μαθητῶν. Ὅτι εἶναι πλαστόν, ὅτι εἶναι ἄπλοῦν πρόσχημα τὸ ἐνδιαφέρον των αὐτό, ὅτι αὐτὰ τὰ ὁποῖα λέγουσι δὲν τὰ λέγουσι, διότι ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ κολοβώσωσι τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, ἀποδεικνύεται περιτράνως

καὶ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδέποτε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἠκούσθη κραυγὴ τῶν ἐναντίον ἄλλων μαθημάτων, ἢ ἐκ τῶν ὁποίων προκαλουμένη εἰς τοὺς μαθητὰς κόπωσης εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα· οὐδέποτε ἠκούσθησαν λέγοντες, ὅτι τὰ ἐκ τῆς τριγωνομετρίας καὶ στερεομετρίας π.χ. δεινὰ τῶν μαθητῶν εἶναι μεγάλα καὶ ἀδικαιολόγητα διὰ τοὺς μὴ μέλλοντας νὰ ἀκολουθήσωσι μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἢ κλάδους ἄλλων ἐπιστημῶν ἐν στενωπότητι εὐρισκομένους σχέσει πρὸς τὰ Μαθηματικά. Δὲν στρέφονται κατ' αὐτῶν, διότι τοὺς εἶναι ἀδιάφορα, ἐν ᾧ τὰ μάλιστα τοὺς ἐνδιαφέρει ἡ ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς ἐξαφάνισις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον προσχηματικὸν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτό, ἀλλὰ, ὅπως εἵπομεν, καὶ κακῶς νοούμενον ἐνδιαφέρον, ἀφ' οὗ εἶναι ἐναντίον τοῦ πραγματικοῦ συμφέροντος τῶν μαθητῶν. Ἀσχετῶς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας ἢ μὴ τῶν Κλασσικῶν, τὸ θέμα τοῦτο εἶναι γενικώτερον, καὶ ἂν ἐπεχειρεῖ τις νὰ τὸ τιτλοφορήσῃ, θὰ τοῦ ἔδιδε τὸν τίτλον : « Ὁ νόμος τῆς ἡσσανος προσπαθείας καὶ ἡ σχολικὴ πράξις », ἢ ἄλλον παρόμοιον. Μὲ ἄλλας λέξεις ἐρωτᾶται : « Πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ κουράζεται ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ δαμάξῃ καὶ δύσκολον ὕλικόν, ἢ πρέπει νὰ τὸν ἀπαλλάσσωμεν ἀπὸ κάθε προσπάθειαν, καὶ ἐπομένως ἀπὸ κάθε κόπωσιν, ἀποσκορακίζοντες ἐκ τῶν σχολικῶν προγραμμάτων πᾶσαν δύσκολον ὕλην, καὶ καθιστώντες τὴν μαθητικὴν ζωὴν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἄνετον ; Πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὅτι ὅσον ἐπικίνδυνος καὶ δλεθρία ἀποβαίνει ἡ ὑπερκόπωσις ἄλλο τόσον δλεθρία εἶναι διὰ τὸν ἀνθρώπον ἢ πλήρης ἄνεσις, ἢ μὴ ἀντιμετώπισις δυσκόλων θεμάτων κατὰ τὴν μαθητικὴν του ἡλικίαν. Ὅπως πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἡ μεσότης ἀποτελεῖ τὴν χρυσοῦν γραμμήν. Ἡ πεῖρα ἔχει ἀποδείξῃ καὶ ἡ θεωρία δέχεται, ὅτι μόνον ὁ ἐθισθεὶς ἀπὸ τῶν μαθητικῶν του χρόνων νὰ δαμάξῃ δύσκολον ὕλην εἶναι δυνατόν νὰ ἀναδειχθῇ καὶ ὡς ἐπιστήμων, ὡς ἐπαγγελματίας, ὡς ἐπιχειρηματίας, κ.ο.κ. Ἡ ἐν παντὶ καὶ ἐξ ἀπαλῶν δυνάμεων ἄνεσις καθιστᾷ πλαδαρὰν καὶ τελικῶς ἀποχαυνώνει τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν, καταβιβάζει δὲ τὴν στάθμην τῆς ἐξελέξεως ἀτόμων καὶ κοινωνιῶν. Ὁ ἀπὸ τῶν μαθητικῶν χρόνων ἐθισμὸς εἰς συστηματικὴν ἀντιμετώπισιν καὶ ὑπερνίκησιν δυσχερεῶν, χαλυβδώνει τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαμορφώνει τὸν ἐρευνητὴν ἐπιστήμονα, τὸν ρηξικέλευτον ἐπιχειρηματίαν, τὸν μὴ ἀρκοῦμενον εἰς ὅσα ἔχει ἢ γνωρίζει, τὸν μὴ ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀνέσεώς του ὡς εἰς ἰδανικόν, ἀλλὰ διψῶντα διὰ νέας κατακτήσεις πνευματικὰς ἢ ὑλικὰς.

Ἐὰς μὴ δεχώμεθα λοιπὸν τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν Κλασσικῶν Συγγραφέων ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, προβαλλομένην ὡς ὠφέλειαν τῶν διδασκομένων διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι οὕτω ἐπαυξάνεται ἡ ἐπιδιωκομένη ἄνεσις τῶν μαθητῶν ἐν τῇ πραγματικότητι πρόκειται περὶ μεγάλης βλάβης καὶ οὐχὶ περὶ ὠφελείας.

Ἄλλως τε ἡ ἀποφυγὴ τῶν δυσχερειῶν καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῶν ἀνέσεων πρέπει νὰ κρίνεται καὶ ἀναλόγως τῆς ἀναγκαιότητος καὶ χρησιμότητος ἢ μὴ τῶν ἀποφευγομένων δυσχερειῶν. Ἐν προκειμένῳ π.χ. ἐὰν ἡ ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν δὲν ὦφελῃ καθ' ἑαυτήν, ἢ ἐπιδίωξις τῆς ἀνέσεως διὰ τῆς καταργήσεώς της δὲν θὰ ἦτο παράλογος. Ἐὰν ὅμως, ὅπως ἡμεῖς πιστεύομεν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δεῖξωμεν, ἢ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἔχη καθ' ἑαυτὴν μεγίστην μορφωτικὴν δύναμιν, τότε ἢ διὰ θυσίας της ἐπιτυγχανομένη ἄνεσις ἀποτελεῖ ἔγκλημα διαπραττόμενον κατὰ τῆς νεότητος, καί, κατὰ τραγικὴν εἰρωνείαν, ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέροντος.

* * *

Περὰντας καὶ τὴν παρέκβασιν ταύτην προχωροῦμεν ἐγγύτερον πρὸς τὸ κύριον θέμα.

Τὸ πρόβλημα τῶν μεταφράσεων τῶν Κλασσικῶν ἔχει γενικῶς δύο ὅψεις, ἄλλαις λέξεσι διακρίνομεν δύο εἰδῶν μεταφράσεις :

α') τὰς ἐξωσχολικὰς μεταφράσεις, καὶ β') τὰς σχολικὰς μεταφράσεις.

Καὶ ἀφορᾷ μὲν κυρίως τὸ θέμα μας εἰς τὰς δευτέρας, καὶ δὴ εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἀντικατάστασιν τῶν κλασσικῶν κειμένων, δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ ἐνδιαφερθῶμεν καὶ διὰ τὰς πρώτας.

Θὰ ἦτο ἐσφαλμένη ἢ ἐκ τῶν εἰρημένων σχηματισθεῖσα ἐνδεχομένης γνώμη, ὅτι εἴμεθα ἐναντίον τῶν μεταφράσεων γενικῶς, ὅτι δηλ. τὰς θεωροῦμεν ἀχρήστους ἢ καὶ βλαβεράς. Τοιαύτη ἐντύπωσις οὐ μόνον ἐσφαλμένη θὰ ἦτο, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς ἡδίκηει τὰ μέγιστα, διότι ἀντιθέτως τὰς θεωροῦμεν χρησιμωτάτας, δι' ὥρισμένας δὲ περιπτώσεις αὐτόχρημα ἀπαραιτήτους. Διὸ καὶ αἱ μεταφράσεις τῶν Κλασσικῶν ἀποτελοῦσι σημαντικὸν τμῆμα τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐργασίας, καὶ δὴ τῆς ἀνεκδότου.

Αἱ ἐξωσχολικαὶ μεταφράσεις ἀνήκουσιν ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν χρησιμωτάτων καὶ ἀπαραιτήτων. Δεδομένου δὲ ὅτι μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κυκλοφοροῦσιν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ αὐτοκαλουμένου καὶ οὐχὶ πάντοτε ὁρθῶς θεωρουμένου πεπολιτισμένου Κόσμου, καὶ ὅτι ἐπομένως ὅλοι οἱ διψῶντες ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ ὅπουδῆποτε Γῆς οἰκοῦντες ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἀπολαύωσι τοὺς Κλασσικούς μας, θὰ ἦτο ἐθνικῶς ἀπαράδεκτον νὰ εἶναι ἐστερημένοι τοῦ προνομίου τούτου οἱ ἀπόγονοι τῶν Κλασσικῶν, οἱ νεώτεροι Ἕλληνες. Ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα βεβαίως, ἐὰν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ κατανοῶσι τὰ κλασσικὰ κείμενα ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Εἶναι ἐπομένως ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν ἐξωσχολικαὶ μεταφράσεις τῶν Κλασσικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Κοινόν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας παραδίδονται αὐταί, δὲν εἶναι μορφωτικῶς ὁμοιογενές, ἀλλὰ δύνανται νὰ διακριθῇ ἀδρομερῶς εἰς τοὺς τυχόντας κλασσικῆς παιδείας ἐν τοῖς Γυμνασίοις καὶ εἰς τοὺς μὴ εὐμοιρήσαντας τοιαύτης,

πρέπει ἀναγκάως καὶ αἱ μεταφράσεις αἱ προοριζόμεναι δι' ἑκάτερον εἶδος ἀναγνωστῶν νὰ εἶναι καταλλήλως προσηνατολισμένοι. Εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν δημοτικῶν σχολείων πρέπει νὰ δοθῶν μεταφράσεις Κλασσικῶν λαϊκοῦ τρόπου τινὰ τύπου, ἄνευ παραλλήλου παραθέσεως τοῦ πρωτοτύπου, μὲ λεκτικὸν ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστερον, σαφέσταται, καὶ μὲ τόσην ἐνάργειαν γεγραμμένοι, ὥστε ἡ ἀνάγνωσίς των νὰ προκαλῇ τέρψιν εἰς τὸν ἀναγνώστην καὶ νὰ συγκρατῇ ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον του.

Εἰς τοὺς εὐμοιρήσαντας ὅμως κλασσικῆς παιδείας ἐν τοῖς Γυμνασίοις, εἰς οὓς συμπεριλαμβανόμεν καὶ τοὺς διπλωματούχους τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτάτων Σχολῶν, εἰς τὸν κόσμον τῶν διανοουμένων καθόλου, θὰ δώσωμεν μεταφράσεις λογοτεχνικάς, ἀλλὰ καὶ φιλολογικῶς, ἐπιστημονικῶς δηλ., ἀπόγους. Ἐπειδὴ δέ, ὡς μετ' ὀλίγον θὰ δεῖξωμεν, τοιαύτη τελειότης καὶ πληρότης μόνον ἐν στενωπᾷ πρὸς τὸ πρωτότυπον σχέσει εἶναι ἐφικταί, αἱ μεταφράσεις αὗται δεόν νὰ ἔχωσιν παρατεθειμένον τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν μετάφρασιν ἀρχαίων κείμενον.

* * *

Πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ κατ' ἄξian ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον ἐν τοῖς Γυμνασίοις ἀλλὰ καὶ μετασχολικῶς. Ἡ διὰ τὸν σημερινὸν καὶ τὸν αἰώνιον ἄνθρωπον ἀξία τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τόσον κολοσσιαία, ὥστε νὰ μᾶς ἀναγκάξῃ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι θὰ ἀπετέλει ἔγκλημα ὁ περιορισμὸς τῆς μεταλαμπαδεύσεώς του καὶ τῆς ἀκτινοβολίας του ἐντὸς τῆς περιόδου τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μόνον. Ἡ διδασκαλία τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀφομοίωσίς του δηλ. ὑπὸ τοῦ διδασκομένου καὶ ἡ ἐπ' αὐτὸν ἐπίδρασίς του, εἶναι ἀσφαλῶς ὁ κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου. Διδάσκωμεν τοὺς Κλασσικοὺς Συγγραφεῖς, ἵνα ἐμφυτεύσωμεν εἰς τοὺς διδασκομένους μας τὴν κλασσικὴν σκέψιν, νὰ τοὺς κάμωμεν νὰ σκέπτονται ἐν παντὶ κατὰ τρόπον κλασσικόν· νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — τὰ βασικά καὶ ἀναλλοίωτα διὰ πάντα ἄνθρωπον, πάσης πατρίδος καὶ πάσης ἐποχῆς — ὅπως τὰ ἀντιμετώπιζον τὰ κλασσικὰ πνεύματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Αὕτη ἡ προσπάθεια δὲν συμφέρει καὶ δὲν πρέπει νὰ τεματίζεται συγχρόνως μὲ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ γυμνασιακοῦ ἀπολυτηρίου. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ συνεχίζεται μέχρι βαθυτάτου γήρατος. Ἀπαιτεῖται δηλ. διαρκὴς μετεκπαίδευσις, κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς ὁποίας οἱ Κλασσικοὶ κυρίως ἀπὸ μεταφράσεων καὶ διὰ μεταφράσεων εἶναι δυνατόν νὰ μελετῶνται καὶ νὰ σπουδάζωνται· μεταφράσεων ὅμως τοῦ εἵδους τὸ ὁποῖον περιεγράψαμεν. Ἄνευ τῆς τοιαύτης τῶν ἐνηλίκων ἐνασχολήσεως καὶ ἀναστροφῆς μετὰ τῶν Κλασσικῶν ἡ γυμνασιακὴ προσπάθεια θὰ ἀπέβαιεν ἀτελεστάτη, διότι καὶ ποσοτικῶς ἢ ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκομένη ἐκ τῶν Κλασσικῶν ὕλη εἶναι σχετικῶς ἐλαχίστη, καὶ ἄλλαι συνθῆκαι σχολικαί, καὶ

δὴ καὶ ἡ ἡλικία τῶν διδασκομένων, εἶναι παράγοντες μὴ εὐνοοῦντες ἄφθονον καὶ πλουσίαν τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν βλάβησιν τῆς κλασσικῆς σκέψεως. Διδάσκειται π.χ. ὁ μέλλων νομικὸς καὶ ὡς μαθητὴς τὸν Δημοσθένην καὶ τοὺς ἄλλους ρήτορας καὶ προσπορίζεται βεβαίως ὠφέλειάν τινα· δύναται ὅμως νὰ συγκριθῇ ἡ ὠφέλεια αὕτη πρὸς τὴν ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἀποκομίσῃ ὁ ἴδιος βραδύτερον, ὅταν ὡς ἔμπειρος Νομικὸς ἀναγινώσκῃ κατὰ τὰς ὥρας σχολῆς τὸν Δημοσθένην, ἔστω καὶ ἀπὸ μεταφράσεως; Δὲν ὁμιλῶ περὶ ἀπολαύσεως, διότι δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴ ἐδοκίμασε καὶ αὐτὴν ὡς μαθητὴς. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν τοιαύτης κλασσικῆς μετεκπαιδεύσεως εἶναι ἐξόφθαλμος καὶ τὸ γεγονός· ὅτι κυρίως διὰ μεταφράσεων εἶναι κατορθωτὴ αὕτη εἶναι ἀναντίρρητον.

Ἄλλ' ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ μεταφράσεων, συνηθίζομεν νὰ νομίζωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ εὐχεροῦς τινος ἐγχειρήματος. Τοῦτο εἶναι πλάνη, καὶ μάλιστα πλάνη δεινὴ καὶ ἐπικίνδυνος. Ἐπικίνδυνος, διότι συντελεῖ εἰς τὸν πληθωρισμὸν τῶν κακῶν μεταφράσεων. Ἡ μετάφρασις πρέπει νὰ εἶναι ἀπόδοσις νοημάτων καὶ οὐχὶ λέξεων μόνον, διότι τότε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι σαφής, ἡ δὲ σαφήνεια πρέπει νὰ εἶναι τὸ πλέον ἀπαραίτητον καὶ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς μεταφράσεως. Σκοτεινὴ μετάφρασις προδίδει μεταφραστὴν μὴ κατανοήσαντα τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου. Συνηθίζομεν νὰ ἀπαιτῶμεν λογοτεχνικὴν μετάφρασιν. Ἐὰν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐννοῶμεν ἀπαιτήσιν νὰ ἀποτελῇ ἡ μετάφρασις ἐν κείμενον ἀποπνεόν χάριν, ἐνάργειαν, ἔρπον καὶ συγκρατοῦν ἀδιάπτωτον τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως ὅτι δὲν ἀλλοιοῦται ἡ γνησιότης τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου, ἡ πληρότης τῶν νοημάτων, ἡ πλήρης ἐκπροσώπησις τῶν σκέψεων τοῦ δημιουργοῦ συγγραφέως, ἔχει καλῶς. Ἄλλως διαφωνοῦμεν· ἐρρέτωσαν αἱ λογοτεχνικαὶ μεταφράσεις αἱ μὴ πληροῦσαι τοὺς ἀνωτέρω ὅρους. Τὸ προσέχον εἶναι νὰ μὴ παραμορφώωμεν τὰ νοήματα τοῦ πρωτοτύπου. Οὐ μόνον δὲ νὰ μὴ τὰ παραμορφώωμεν, νὰ μὴ τὰ διαστρέφωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζωμεν καθ' ὃν τρόπον τὰ ἐνεφάνισεν ὁ δημιουργὸς τῶν· νὰ κατορθώωμεν ὥστε καὶ ἐν τῇ μεταφράσει νὰ διατηρῇται ἐξόφθαλμος ἡ προσωπικὴ σφραγὶς τοῦ συγγραφέως, καὶ ὅχι ἡ προσωπικὴ σφραγὶς τοῦ μεταφραστοῦ. Ὁ Ὅμηρος πρέπει νὰ παραμείνῃ Ὅμηρος καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν κειμένων του. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς συγγραφεῖς, ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Ἐκαστος συγγραφεὺς, ἐκτὸς τῶν γενικῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων του, ἐμφανίζει καὶ ποικιλίαν ἐκφραστικῶν ἐκδηλώσεων ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν καὶ τῶν διακατεχόντων αὐτὸν συναισθημάτων. Δὲν εἶναι τυχαία ἡ τοποθέτησις τῶν λέξεων ἐν τῇ προτάσει οὔτε τῶν προτάσεων ἐν τῇ περιόδῳ. Καὶ ἐν τῇ προτάσει καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ὑπάρχουσιν ἐμφαντικαὶ θέσεις, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς διαθέτει μετὰ λόγου καὶ οὐχὶ κατὰ τύχην. Τὸ πόσον οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς ἐφροντίζον διὰ τὴν καλλιτέραν ἐν σειρᾷ κατάταξιν

τῶν λέξεων ἀποδεικνύεται ἐξ εὐρεθείσης κατὰ τινα ἀνασκαφὴν κεράμου, περιεχούσης τὴν ἀρχὴν τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος μὲ τὰς λέξεις κατατεταγμένας κατὰ 3-4 τρόπους. Δὲν δύναται νὰ ἀδιαφορῇ δι' ὅλα αὐτὰ ὁ μεταφραστὴς καὶ νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰς ἰδικὰς του προτιμήσεις. Βεβαίως ἡ πλοκὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου διαφέρει τῆς ἐν τῷ νεωτέρῳ ἑλληνικῷ λόγῳ, καὶ ὁ μεταφραστὴς δεσμεύεται ὑπὸ τῶν ἐν τῷ νεοελληνικῷ λόγῳ κρατούντων, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπαναλέγομεν, ὅτι ἡ μετάφρασις εἶναι δύσκολον ἐγχείρημα· διότι ἀκριβῶς καταδικάζεται ἡ ἀσυδοσία τοῦ μεταφράζοντος (ἥτις θὰ διηκόλυε τὸ ἔργον του) καὶ ἀπαιτεῖται μεγάλη προσπάθεια ἐναρμονίσεως ὧν τῶν μνημονευθέντων παραγόντων μᾶς ἐπιτυχὺς μεταφράσεως.

Αὐτονόητον ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται, ὅτι οὐδεμία σχεδὸν ἔμμετρος μετάφρασις τῶν Κλασσικῶν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἐπιτυχής.

Περιοριζόμεθα εἰς ταῦτα μόνον ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὡς πρὸς τὰς ἐξωσχολικὰς μεταφράσεις, καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὸ θέμα τῶν σχολικῶν μεταφράσεων, ὅπως δ' εἵπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ, τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας αὐτῆς ἐντοπίζεται κυρίως εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀντικατάστασιν τῶν κλασσικῶν κειμένων διὰ μεταφράσεων. Διότι αὐτὸ ζητεῖ ὁ Δημοτικισμός, ὅσον καὶ ἂν, ἐν γὰρ τῷ παρόντι, συντηρητικώτεροί τινες ἐκπρόσωποί του ἀνέχονται καὶ τὴν ὑπαρξιν χρηστομαθείας, περιεχούσης δείγματα ἐκλεκτῶν κειμένων.

Λέγουσιν οἱ Δημοτικισταί : « τὸ περιεχόμενον τῶν Κλασσικῶν Κειμένων, τὰ νοήματά των δηλ., μὲ ἄλλας λέξεις τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν καθόλου, μᾶς τὸν παρέχουν καὶ αἱ μεταφράσεις· διατὶ λοιπὸν νὰ βασανίζωνται τὰ παιδιά μας μὲ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, μὲ τὴν περιβόητον τεχνολογίαν ; »

Ἐπειδὴ δηλ. ἡ τεχνολογία κατήντησεν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ μαθητοκόσμου, ἐκμεταλλεύονται τό, ἀναγκαῖον ἔστω, κακὸν αὐτό, καὶ ἀντὶ νὰ ζητῶσι τὴν θεραπείαν του, τὸ χρησιμοποιοῦσιν ὡς προσχηματικὸν ἐπιχείρημα, διὰ νὰ ἐπιτύχῃσι τοὺς ἀνόμους σκοποὺς των, καὶ κυρίως τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν.

Μᾶς ἀποδίδουσι λοιπὸν τὴν κατηγορίαν ὅτι, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης πρέπει νὰ εἶναι τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κυρίου σκοποῦ, τῆς ἀφομιώσεως δηλ. τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡμεῖς μετεβάλομεν δὴθεν τὸ μέσον εἰς αὐτοσκοπὸν, καὶ διδάσκομεν ἀρχαίαν γλῶσσαν (τεχνολογίαν, ὅπως ἀρέσκονται νὰ λέγουν) καὶ οὐχὶ κλασσικὸν πολιτισμόν. Πρόκειται βεβαίως περὶ κατηγορίας, ἀλλ' οὐχὶ περὶ διαβολῆς, διότι εἶναι κατηγορία οὐχὶ πάντοτε καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἀνυπόστατος.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμος, μικρὰ παρέκβασις μετ' ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθόν. Εἰς τὸ φιλολογικὸν στερέωμα τῆς πατρίδος μας ἔλαμψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ οὐράνιον μετῴρων « Κ. Ὁ. Ν. Κ. Ὁ. Ν. Τ. Ο. ». Ὁ φιλολογικὸς αὐτὸς κολοσσὸς ἐκινεῖτο ἀνετώτερον παντὸς ἄλλου ἡμετέρου ἢ ξένου φιολόγου εἰς τὰ ἐδάφη τῆς Ἑλλη-

νικῆς Γραμματείας, καὶ εἶχεν ἐπιβληθῇ ὡς ὁ ἱκανώτερος ἐμπειρογνώμων περὶ τὸ τί εἶναι δόκιμον καὶ τί ἀδόκιμον, τί ἀττικὸν καὶ τί ἀνάττικον, τί τοῦ ἀκμαίου καὶ τί τοῦ παρηκμακότος Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῶν ἱκανοτήτων του δὲ τούτων ἐπέτυχε τὸν ἐξαττικισμόν πολλῶν λέξεων καὶ τύπων τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν πλείστων ἐφθαρμένων χωρίων Συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς ἐξυγιάνσεως τῶν κλασσικῶν κειμένων διὰ τῆς ἀποκατάστασεως τῶν γνησίων γραφῶν ἡ φιλολογικὴ δεινότης τοῦ Κόντου ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς, τὴν ὁποίαν ἀπῆλλαξεν ἀπὸ πλείστων βαρβαρισμῶν καὶ σολοικισμῶν, ὑπέδειξε δὲ τὴν ἀντικατάστασιν πλείστων τύπων καὶ συντάξεων τῆς Καθαρευούσης δι' ἄλλων συμφωνοτέρων πρὸς τὴν γλωσσικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑθνους. Τὸ περιοδικὸν « Ἀθηνᾶ », ἔνθα ἔχει ἐναποτεθῇ μέγα μέρος τῶν ἐργασιῶν του, αἱ « Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις », ὁ « Λόγιος Ἑρμῆς » κ.ἄ. ἀπέβησαν τὸ εὐαγγέλιον τῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν του. Διότι ὁ Κόντος ἐγαλούχησεν ἱκανωτάτους καὶ φανατικούς μαθητάς, τοὺς Κοντικούς, καὶ ἴδρυσε Φιλολογικὴν Σχολήν, τὸν Κοντισμὸν.

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὁ Κοντισμὸς παρέμενεν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης, ὡς ἐπιστημονικὸς Κοντισμὸς, ἐλάμπρυνεν ἀναμφισβητήτως τὴν ἑλληνικὴν Φιλολογικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐσημείωσε σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἀποτελεῖ δὲ καθῆκον ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων Φιλολόγων ἡ μέριμνα τῆς διεθνοῦς προβολῆς τῶν ἐπιτευγμάτων του, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει μὲν παρέμειναν ἄγνωστα εἰς τοὺς ξένους, κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ « *græca sunt non leguntur* », ἐν μέρει δὲ τὰ ἐσπετερίσθησαν ξένοι καὶ τὰ παρουσίασαν ὡς ἰδικά των, ἰσχυριζόμενοι ὅτι διετέλουν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἑλληνικῆς τῶν πατρότητος. Ὅ,τι περίπου ἔχει συμβῇ καὶ μὲ τὰ τοῦ Κοραΐ.

Ἡ αἴγλη ὅμως τοῦ ἐπιστημονικοῦ Κοντισμοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλου κακοῦ, διὰ τὸ ὁποῖον μόνον ὁ Κόντος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ υπεύθυνος, διότι ἀκριβῶς τὸ διησθάνθη, τὸ προσέβλεπεν, καὶ καθίστα προσεκτικὸς ὡς πρὸς τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τοὺς μαθητάς του. Τὸ κακὸν τοῦτο ἦτο καὶ εἶναι ὁ ἐκπαιδευτικὸς Κοντισμὸς. Οἱ φανατικοὶ μαθηταὶ τοῦ Κόντου, οἱ Κοντικοί, ἐφιλοδόκησαν — καὶ ἐν πολλοῖς τὸ κατώρθωσαν — νὰ γίνωσι καὶ αὐτοὶ Κόντοι, μεταβαλόντες τὴν σχολικὴν ἔδραν εἰς Πανεπιστημιακὴν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διδαγμάτων τοῦ Κόντου ἐν τῷ γραπτῷ ἰδίᾳ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προφορικῷ, ἐθεωρήθη ἡ « λυδία λίθος » τῆς φιλολογικῆς δεινότητος ὅσον πιστότερον ἔγραφε τις ἢ ὁμίλει κατὰ Κόντον τόσον δεινότερος φιλόλογος ἐθεωρεῖτο ὅσον περισσότερα φραστικά κατὰ Κόντον σφάλματα ἀνεκάλυπτεν εἰς τὰ γραπτὰ ἢ τὰ προφορικῶς ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα τόσον περισσότερον ἐπεβάλλετο ὡς κλασσικὸς φιλόλογος, ὡς Καθηγητὴς Γυμνασίου ἢ Γυμνασιάρχης. Τὸ τί ἔγραφεν ἢ ἔλεγε τις ἐθεωρεῖτο πρᾶγμα δευτερεῦον, πρωτεῦον δὲ τὸ πῶς τὸ ἔγραφεν ἢ τὸ ἔλεγεν. Ἦτο

φυσικὸν λοιπὸν νὰ μὴ φροντίζωσι πολὺ διὰ τὰ νοήματα, ἐν ᾧ ἔτρεμον, μήπως θεωρηθῶσιν ἀγράμματοι ὡς χρησιμοποιοῦντες τύπους λέξεων ἢ πλοκὴν φράσεων, τὰ ὅποια εἶχον ἀποδοκιμασθῇ ὑπὸ τοῦ Κόντου. Πᾶς τις ἐννοεῖ, ποῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἀγάγῃ ἡ κυριαρχία τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς ἐπὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου, ὅταν ὁ ἀκροατῆς ἢ ἀναγνώστης συγκινῆται καὶ ἐπηρεάζεται περισσότερον ἀπὸ τὸ ἂν ὁ συνάνθρωπός του θὰ γράφῃ ἢ θὰ εἴπῃ κατὰ Κόντον ἀπελίζω π.χ. (οὐχὶ ἀπελίζομαι) παρὰ ἀπὸ τὰς συμφορὰς τοῦ τὰς προκαλοῦσας τὴν ἀπελπισίαν του.

Τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τούτου Κοντισμοῦ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ τόσον τυραννικὴ διὰ τὸν κόσμον τῶν μαθητῶν τεχνολογία, ὡς καὶ ἡ κυριαρχία τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦμεν νὰ θύωμεν ἐν μέσῳ εἰκοστῶ αἰῶνι. Τὸ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Κόντου δόγμα τοῦ ὀβελισμοῦ παντὸς μὴ δοκίμου — καὶ δὴ μὴ ἀττικοῦ — τύπου λέξεως ἐθεσπίσθη (mutatis mutandis) καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων ἐδιδάσκοντο ἐνίοτε ὡς γλῶσσα καὶ οὐχὶ ὡς φορεῖς τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐν ᾧ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν κειμένων εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἀφομοίωσις τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δὲ γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκεται ὡς τὸ ἀπαραίτητον μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, κατήντησε τὸ μέσον, ἡ γλῶσσα δηλ., νὰ προαχθῇ ὑπὸ τινος εἰς αὐτοσκοπὸν, νὰ παραμεληθῇ δὲ κατ' ἀνάγκην ὁ κύριος σκοπὸς καὶ οὕτω νὰ καταστῇ ἀνέφικτος ἡ κατανόησις καὶ ἀφομοίωσις τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ.

Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ τακτικὴ αὕτη εἶναι σφαλερὰ. Ὅταν τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος γίνεται αὐτοσκοπός, ἐπισκιαζεται δέ, ἢ ἔστω τίθεται εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, ὁ πρᾶγματι κύριος σκοπός, δὲν δυνάμεθα νὰ διμυλῶμεν περὶ ὁρθῆς πορείας, πρέπει δ' ἴσως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ματαιοπονοῦμεν. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ὑπερβολικῶς σχολαστικὴ γλωσσικὴ ἐνασχόλησις εἶναι λίαν κοπιώδης, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν ὁδὸν ἀκολουθοῦντες παρέχουσιν ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς ζητοῦντας τὴν ἀντικατάστασιν τῶν πρωτοτύπων κλασσικῶν κειμένων διὰ μεταφράσεων. Διότι οἱ τελευταῖοι οὗτοι δύνανται νὰ εἴπουν εἰς τοὺς πρώτους: « Σεῖς μὲ τὴν πορείαν ποὺ ἀκολουθεῖτε παρέχετε εἰς τοὺς τροφίμους σας κυρίως Γραμματικὴν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ Συντακτικόν, ἐλάχιστον δὲ ποσὸν ὕλης, μὴ ὑπερβαῖον 2·3 δεκάδας σελίδων τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἐτησίως, καὶ ἐπομένως ἐλάχιστα στοιχεῖα κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡμεῖς διὰ τῶν μεταφράσεων θὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς ἀσυχρότως μεγαλύτερον ποσὸν ὕλης, διὰ τῶν νοημάτων τῆς ὁποίας (ὡς φορέων τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ) θὰ μὴ-σωμεν τοὺς νέους εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν ἀποτελεσματικώτερον ἀπὸ σᾶς ».

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὑπάρχει — ἐὰν ὑπάρχῃ — τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων, οἷαν πρὸ ὀλίγου τὴν παρεστήσαμεν, οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν ἀντιπάλων μας

δὲν στεροῦνται δικαιολογίας τινός. Ἀμφιβάλλομεν ὅμως ἂν ὑπάρχει, καὶ πρὸ παντὸς ἰσχυρίζομεθα, ὅτι καὶ νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη κατάστασις δὲν εἶναι πρῶτον καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ εἶναι τὰ μάλιστα δυνατόν.

Ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία τῶν κειμένων εἶναι βεβαίως ἀναγκαία σήμερον, διότι ἄνευ αὐτῆς εἶναι ἀπρόσιτον τὸ ἕδαφος τῶν νοημάτων τῶν περιεχομένων εἰς τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων. Ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἀφαιρεῖ ἐκ τοῦ μέσου πᾶν ἐπιπροσθοῦν ἐμπόδιον καὶ δι' αὐτῆς διευκολύνεται ἡ πρὸς κατανόησιν καὶ ἀφομοίωσιν τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ ὁδός. Ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ καθίσταται ἡ ὁδὸς αὕτη τόσο ἀνάντης, ὥστε νὰ κατεξαντλῇ τὸν ἀνερχόμενον αὐτὴν καὶ νὰ τὸν καθιστᾷ ἀνίκανον πρὸς μύησιν καί, εἰ δυνατόν, κατάρτησιν τοῦ τελικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ καλεῖται κλασσικὸς πολιτισμός. Νὰ γίνεται βεβαίως ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία, ἀφ' οὗ εἶναι ἀπαραίτητος, νὰ μὴ προκαλῇ ὅμως τὸ τρομερὸν αὐτὸ ἀποτέλεσμα τῆς ματαιώσεως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. Οὔτε εἶναι ὀρθὸν νὰ συντελῇται ἀποκλειστικοῖς ἀναλώμασι τῶν μαθητῶν. Ἡ ἐκμάθησις τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ οὔτε ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς εἶναι ἀναγκαῖον ὀριστικῶς καὶ τελεσιδικῶς νὰ ἐπιτευχθῇ, οὔτε κατὰ τρόπον τυραννικὸν εἶναι ἐνδεδειγμένον νὰ ἐπιβληθῇ.

Ἀλλ' ἂν καταδικάζομεν τὴν τοιαύτην τυραννικῶς ἐξαντλητικὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν, δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ τόνισωμεν σήμερον, ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἀποδοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ σημασία εἰς τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας. Τὸ αἷτημα τοῦτο παλαιότερον θὰ ἀπετέλει πιθανῶς οὐτοπίαν, διότι τότε οἱ γνωρίζοντες ξένας γλώσσας φιλόλογοι ἦσαν πολὺ ὀλίγοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς νεωτέρους φιλόλογους. Σήμερον εἴμεθα εἰς τὴν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον θέσιν νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι σημαντικὸν ποσοστὸν τῶν φοιτητῶν μας χειρίζεται εὐχερῶς μίαν τοῦλάχιστον ξένην γλῶσσαν, πολλοὶ δὲ εἶναι οἱ χρησιμοποιοῦντες βοηθήματα γεγραμμένα εἰς 2 καὶ 3 ξένας γλώσσας. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ ἔρευνα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας εἶναι ἀπολύτως ἐνδεδειγμένη.

Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὅμως πρέπει ἡμεῖς οἱ διδάσκοντες νὰ λησμονῶμεν τὸν κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν, τὴν κατανόησιν δηλ. καὶ ἀφομοίωσιν τῶν ἐν τοῖς κειμένοις αὐτοῖς περιεχομένων νοημάτων, τὴν μύησιν εἰς τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν.

Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ μετὰ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ἀναστροφή τῶν μαθητῶν καὶ σπουδαστῶν καὶ πρέπει καὶ δύναται νὰ ἀποτελῇ μεγίστην χαρὰν καὶ μεγίστην ἀπόλαυσιν, τὴν ὥραιότεραν ὅσιν, ἂν μὴ τὴν μοναδικήν, ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου τῆς μαθητικῆς ἀνίας. Τοὺς μαθητὰς δὲν πρέπει νὰ τοὺς κουράζωσιν οἱ Κλασσικοί, κατὰ μείζονα δὲ λόγον εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ προκαλῶσι τὴν ἀνίαν των. Μὲ τοὺς Κλασσικοὺς πρέπει νὰ ἔρχονται εἰς συζήτησιν οἱ σπουδασταί, εἰς τὴν πλέον ὑψηλὴν συζήτησιν, τὴν ὁποίαν εἶναι δυνα-

τὸν νὰ κάμῃ ἄνθρωπος μὲ συνανθρώπους του. Εἰς τὴν συζήτησιν δ' αὐτὴν ὁ διδάσκων πρέπει νὰ παίξῃ ρόλον διευθύνοντος συζήτησιν ἐν Συνελεύσει, ἀνάγκης δὲ παρισταμένης καὶ ρόλον διερμηνέως. Πρέπει νὰ ἐμφυτευώμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας διὰ τῆς μετὰ τῶν Κλασσικῶν ἀναστροφῆς των κλασσικὴν σκέψιν. Πρέπει νὰ τοὺς καταστήσωμεν ἱκανοὺς νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — τὰ κατὰ βάσιν καὶ τότε καὶ νῦν καὶ αἰωνίως τὰ αὐτὰ — καθ' ὃν τρόπον ἀντιμετωπίζονται ταῦτα ἐν τοῖς κειμένοις ὑπὸ τῶν Κλασσικῶν.

Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν κατάλληλα εὐχρηστα βοηθήματα (Λεξικά κ.ἄ.), ὥστε νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μελετῶσι τοὺς Συγγραφεῖς καὶ κατ' οἶκον, προτρέχοντες τῆς ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐκάστοτε διδασκομένης ὕλης, καὶ τὴν ἐπομένην νὰ ζητῶσι τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν των ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν συμμαθητῶν των καὶ τοῦ διδάσκοντος. Ὅπως ὁ νεοσπὸς ἀποκτᾷ κατὰ μικρὸν πτέρωμα καὶ συνηθίζει νὰ πετᾷ ὑπὸ τὴν φροντίδα τῶν γονέων του, οὕτω καὶ ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἀρχίσῃ κάποτε νὰ ἐρμηνεύῃ Κλασσικοὺς καὶ μόνος, ἀρχικῶς μὲν μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ διδάσκοντος, διὰ νὰ καταλήξῃ ὅμως κάποτε ἱκανὸς νὰ τοὺς ἐρμηνεύῃ καὶ ἀβοηθήτος, διότι ὁ συμπαράστατης του δὲν πρόκειται νὰ εἶναι δι' αὐτὸν μόνιμος.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω· πρέπει οἱ μαθηταὶ μας νὰ διαποτισθῶσι διὰ τοσαύτης πρὸς τοὺς Κλασσικοὺς μας λατρείας, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν σχολείων ἀποφοίτησιν των νὰ τοὺς αἰσθάνωνται ὡς τοὺς καλλιτέρους καὶ ὠφελιμωτέρους φίλους των, ὡς τοὺς ἀσφαλεστέρους συμβούλους των.

Ἐὰν δὲν κατορθώσωμεν αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἥσυχον τὴν συνείδησιν, δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν, ὅτι ἐξεπληρώσαμεν τὴν ἀποστολὴν μας. Θὰ ἔχωμεν προδώσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην.

* * *

Νομίζω ὅμως, ὅτι ἀντεγρέψαμεν ἤδη τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα τῶν μεταφρασιολογῶν, ὅτι δηλ. ἡ χρῆσις μεταφράσεων ἀντὶ τῶν ἐν πρωτοτύπῳ κειμένων ἐνδείκνυται πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν μαθητῶν ἀπὸ τοῦ μεγάλου κόπου, εἰς τὸν ὅποιον τοὺς ὑποβάλλομεν διὰ τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας. Δὲν θεωροῦμεν ὅμως ἀκόμῃ τὴν ὑπόθεσιν κερδηθεῖσαν. Διότι καθ' ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας τῶν Συγγραφέων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κόπωσιν ἢ τὴν ἄνεσιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ στηρίζεται εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ μετάφρασις ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ ὅ,τι ἀκριβῶς μόνον τὸ πρωτότυπον δύναται νὰ δώσῃ.

Τὴν θέσιν μας, ὅτι δηλ. ἡ μετάφρασις οὔτε δύναται οὔτε πρέπει νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ πρωτότυπον, θὰ τὴν στηρίξωμεν διττῶς, ἀρνητικῶς καὶ θετι-

κῶς, ἀφ' οὗ ὑπομνήσωμεν καὶ πάλιν, ὅτι τὰ ἐφεξῆς λεχθησόμενα ἀφορῶσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐν τοῖς Γυμνασίοις γινομένην διδασκαλίαν τῶν Κλασσικῶν Συγγραφέων, καὶ ὅτι ἐπομένως πρόκειται ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ τῶν μεταφράσεων τῶν προοριζομένων διὰ τὸ κοινὸν τῶν ἐκ τῶν Γυμνασίων ἀποφοιτησάντων καὶ πρὸς διαφόρους ἐπιστήμας καὶ τέχνας τραπέντων, ἀλλὰ περὶ μεταφράσεων, τὰς ὁποίας οἱ μεταφρασιομανεῖς θέλουσι νὰ δώσωσιν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν καὶ σπουδαστῶν, ἵνα ἀπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν, ἐν παντελεῖ ἀπουσίᾳ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, διδαχθῶσι τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν.

Καὶ ὁμιλοῦσι περὶ τοιούτων μεταφράσεων ὡς περὶ ἔργου εὐκόλου. Πλανῶνται ὅμως. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω δυσκολίας τινάς, προκειμένου περὶ τῶν ἐξωσχολικῶν μεταφράσεων. Προκειμένου νῦν περὶ τῶν σχολικῶν μεταφράσεων αἱ δυσκολίαι ἐκείναι εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι, πλὴν δ' αὐτῶν ἐμφανίζονται καὶ ἄλλαι. Δυσκολίαί τοσαῦται καὶ τοιαῦται, ὥστε κατ' ἀρχὴν ἡ ἀπόκτησις μεταφράσεων πλήρως καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱκανοποιουσῶν νὰ θεωρῇται ἀνέφικτος. Τὸ ἀνέφικτον δὲ τοῦτο δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἀκατανόητον ἢ ἔστω καὶ δυσνόητον τοῦ μεταφραζομένου κειμένου, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι τοῦ κατανοηθέντος ἢ εἰς Νέαν Ἑλληνικὴν ἀπόδοσιν δὲν ἱκανοποιεῖ, ἐν ᾧ ἱκανοποιεῖ τὸ κατανοηθὲν κείμενον ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Καὶ συχνὰ δὲν ἱκανοποιεῖ ἀπλῶς ἀλλ' ἐνθουσιάζει. Πόσας φορὰς ὁ διδάσκων Ἀρχαία Ἑλληνικά δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην, ἀφ' οὗ ἀποσαφηνίσῃ τὸ ἐρμηνευόμενον κείμενον ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς του : « δὲν ἐπιχειρῶ, κύριοι, νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν σημερινὴν μας γλῶσσαν, διότι ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ γοητεία καὶ νὰ ἀπονεκρωθῇ ὁ προκληθεὶς εἰς ὑμᾶς ἐνθουσιασμός· προτιμῶ νὰ ἀναγνώσω ἅπαξ ἔτι τὸ πρωτότυπον ». Γοητείαν ἀφάνταστον ἀποπνέει σχεδὸν πάντοτε τὸ ἀρχαῖον κείμενον, καὶ τὴν γοητείαν αὐτὴν οὐδέποτε σχεδὸν κατορθώνει νὰ διατηρήσῃ ἡ μετάφρασις. Ἡ πηγαία δημιουργία οἰοῦνδῆποτε δημιουργοῦ δύναται νὰ ἐνέχῃ καθαρότητα, διαύγειαν, καὶ νὰ διαχέῃ αἴγλην καὶ ἀκτινοβολίαν· ἐν ᾧ πάντα ταῦτα εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ διατηρήσῃ ἡ ἀπομίμησις τοῦ μεταφραστοῦ. Εἶναι δυνατόν ὁ ψευδὴς ἀδάμας νὰ ἀκτινοβολῇ ὥς ὁ γνήσιος; Εἶναι δυνατόν ὁ ἰσχνὸς οὐαὶ ὁ παροχετευόμενος εἰς τὸν κάμπον πρὸς ἄρδουσιν νὰ διατηρῇ τὴν διαύγειαν καὶ καθαρότητα τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν μεταξὺ διαδρομὴν ποίμνια προβάτων ἔσβησαν τὴν δίψαν των καὶ ἑκατοντάδες χωρικῶν γυναικῶν ἐλεύκαναν παρὰ τὴν κοίτην του τὰ κατερουπωμένα ἐνδύματα τῶν οἰκογενειῶν των;

Αἱ παρομοιώσεις αὗται δὲν ἀποσκοποῦσιν εἰς τὴν μείωσιν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ἀρχαίαν. Δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀριστουργήματα, ἀλλὰ ἐν τῇ Καθαρευούσῃ, ἀλλὰ ἐν τῇ Δημοτικῇ. Ἰσχυρίζομεθα ὅμως, ὅτι εἶναι ἄλλο πρᾶγμα νὰ δημιουργήσῃς ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ καὶ ἄλλο νὰ μεταφράσῃς εἰς τὴν

Νέαν ἔργον γεγραμμένον ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ. Καὶ λέγομεν, ὅτι ὁ μεταφραστὴς δὲν δύναται νὰ ὑποκαταστήσῃ πλήρως τὸν δημιουργόν.

Ἀπαραίτητος βεβαίως προϋπόθεσις τῶν σκέψεών μας τούτων παραμένει πάντοτε ἡ ἀξίωσις, ὅτι ἡ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πρωτοτύπου χρησιμοποιουμένη μετάφρασις πρέπει νὰ εἶναι κυρίως ἄπογος ἐπιστημονικῶς, ἄπογος φιλολογικῶς. Νὰ λέγῃ ὅ,τι καὶ ὅπως τὸ εἶπεν ὁ δημιουργὸς συγγραφεὺς, καὶ οὐχὶ ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ εἴπῃ κατὰ τὴν ὁρεξίν τοῦ λογοτέχνου μεταφραστοῦ. Διότι τότε ἔχομεν πλαστοπροσωπίαν, ἔχομεν νοθείαν τῆς σκέψεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁπότε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ διδασκαλίας ἀρχαίων συγγραφέων ἀπὸ μεταφράσεων.

Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν τὰ ἀρχαῖα κείμενα δὲν μεταφράζονται. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἀσφαλῶς ξενίζει, θὰ εἴπω ὅτι ἀποτελεῖ ὁμολογίαν μεγάλων φιλολόγων, καθ' ἣν ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἔχει πολλὰ λεξίδια, μόρια συνήθως λεγόμενα, τὰ ὅποια κατὰ κανόνα ἡ ἀφήνομεν ἀνερμήνευτα, ἡ ἐρμηνεύομεν ἕκαστα ἐξ αὐτῶν ὁμοιομόρφως πάντοτε, ἡ τὰ ἐρμηνεύομεν ἐσφαλμένως. Ἐκαστον μόριον προσδίδει εἰς τὰ λεγόμενα ἰδιαιτέραν ἀπόχρωσιν ἐννοίας, ἣτις ἐνίοτε ἐκφεύγει τῶν ἱκανοτήτων τοῦ γλωσσικοῦ χρωστήρος μας. Ὁ βουλόμενος νὰ πεισθῇ περὶ τούτου δὲν ἔχει παρὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸ ἐξ ὑπερεξακοσίων σελίδων σύγγραμμα «Περὶ τῶν Μορίων τῆς Ἑλληνικῆς» τοῦ Ἀγγλοῦ Φιλολόγου Denniston. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ σύνθετα καὶ παρασύνθετα, ἕκαστον συνθετικὸν τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει ἰδιαιτέραν ἔννοιαν ἢ ἀπόχρωσιν ἐννοίας. Ὅλας αὐτάς τὰς λεπτότητας τῶν διανοημάτων τὰς ἀντιλαμβανόμεθα, πολλάκις τὰς διαισθανόμεθα, ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ τὰς διατηρήσωμεν ἐν ἐναργείᾳ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει, καὶ ἂν δὲ τὸ ἐπιδιώξωμεν καὶ τὸ κατορθώσωμεν, θὰ καταστρέψωμεν τὴν μουσικότητα καὶ ρυθμικότητα τοῦ πρωτοτύπου, καὶ θὰ περιπέσωμεν εἰς πλαδαρότητα καὶ πλατεϊασμούς. Ὅταν δι' ἐν λεξίδιον τοῦ ἀρχαίου λόγου εἴμεθα πολλάκις ἠναγκασμένοι νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὁλόκληρον ἰδιαιτέραν πρότασιν, ἢ θαυμαστὴ συνοχὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου ἐκλονίσθῃ ἤδη, ἀπωλέσθῃ δ' ἐντελῶς, ὅταν τοῦτο συμβῇ μὲ πλείονα τοῦ ἐνὸς μόρια συννύχοντα εἴτε αὐτοτελῶς εἴτε ἐν συνθέσει ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προτάσεως. Τὸ πρωτότυπον ἀρχαῖον κείμενον ἀσχεὶ μυστηριώδη γοητείαν, ὀφειλομένην εἰς τὴν μουσικότητα τὴν διαχεομένην ἐκ τῶν φθόγγων ἐκάστης συλλαβῆς, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν φθόγγων ἐκάστης λέξεως, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν λέξεων ἐκάστης προτάσεως, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν προτάσεων ἐκάστης περιόδου.

Τὰ πάντα, καὶ ὡς λεπτομέρειαι καὶ ὡς σύνολα, ἀποπνέουσι μουσικὴν, ρυθμόν, τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης καὶ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἡ διατήρησις εἶναι ἀνέφικτος, ὡς καὶ προηγουμένως εἶπομεν, ἐν τῇ μεταφράσει.

Καὶ τονίζομεν ἅπας ἔτι: τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ τῆς μεταφράσεως εἶναι τοιαῦτα, ὥστε ἡ παντελὴς ἀπουσία τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἡ πλή-

ρης ἀντικατάστασις του διὰ τῆς μεταφράσεως νὰ εἶναι ἀπαράδεκτος.

Καὶ συνάγεται κατὰ τρόπον αὐτονόητον ὅτι τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ τῆς μεταφράσεως, τὰ ἀναπόφευκτα ἐν πάσῃ μεταφράσει, ἀμβλύνονται κατὰ πολὺ, ὅταν εἶναι παρατεθειμένον τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ὅποτε τὰ μειονεκτήματα τῆς μεταφράσεως καλύπτονται καὶ τρόπον τινὰ δὲν γίνονται αἰσθητὰ χάρις εἰς τὸ παρατεθειμένον πρωτότυπον.

Ἐπειτα ἐρωτῶμεν : Ποῖος μεταφραστὴς μὲ ἐπιστημονικὴν φιλολογικὴν συνείδησιν δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ μετάφρασίς του εἶναι ἡ ὀρθοτέρα πάσης ἄλλης ; Ἐν τίνι δικαίωματι θὰ ἀποκλείσῃ εἰς πάντα διδάσκοντα τὴν δυνατότητα ἄλλης ἐρμηνείας, πολλάκις ὀρθοτέρας τῆς ἰδικῆς του ; Ἀποκλείεται δὲ βεβαίως ἡ δυνατότης αὕτη, ὅταν εἰς χεῖρας διδάσκοντος καὶ διδασκομένων δὲν ὑπάρχῃ τὸ πρωτότυπον ἀλλὰ μόνον μετάφρασις. Εἶναι δὲ μεγάλη ἡ ὠφέλεια τῶν διδασκομένων, ὅταν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ διδάσκοντος κρίνωσι, καὶ ἐγκρίνωσιν ἢ ἐπικρίνωσι, τρόπους μεταφράσεως ἄλλων μεταφραστῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ὑπὸ σπουδαστοῦ προτεινομένην. Ὅξύνεται οὕτω τὰ μέγιστα ἡ κρίσις των. Δὲν ἰσχύουσι δὲ τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἐπὶ τῶν δυσκόλων μόνον κειμένων ἢ χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν θεωρουμένων βατῶν. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη ὑπάρχουσι λυκοπαγίδες, τὰς ὁποίας μόνον τὸ ἔμπειρον βλέμμα τοῦ ἐρμηνευτοῦ δύναται νὰ διακρίνῃ. Προκειμένον ὅμως περὶ δυσνοήτων καὶ ἐνδεχομένως ἐφθαρμένων χωρίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ γνῶμαι τῶν μεγάλων ἐρμηνευτῶν δίστανται — καὶ εἶναι ταῦτα οὐκ ὀλίγα — ποία μετάφρασις, τίνος μεταφραστοῦ, δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην αὐθαιρέτου ἐρμηνείας, χωρὶς μάλιστα νὰ φαίνεται καὶ ἐπὶ ποίας ἐκ τῶν ποικίλων γραφῶν τῶν κωδίκων στηρίζει ταύτην ;

Ἐδείξαμεν λοιπόν, ὥς ἐλπίζομεν, ὅτι οὐδεμία μετάφρασις εἶναι δυνατόν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Ἐπομένως ἐστηρίξαμεν τὴν ἀποψίν μας ἀρνητικῶς.

* * *

Δὲν ὑπολείπεται νῦν παρὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ὁμιλίας, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἡ θετικὴ δηλ. ἀποδείξις τῆς θέσεώς μας. Θὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλία τῶν κλασσικῶν κειμένων ἐπιβάλλεται, διότι τὸ ἀρχαῖον κείμενον καθ' ἑαυτὸ παρέχει τόσῃ ὠφέλειαν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἰσοφαρισθῇ αὕτη ὑπὸ οἰουδῆποτε ἀντισταθμίσματος, τὸ ὁποῖον θὰ παρεῖχεν ἐνδεχομένως ἡ ἀντικαθιστώσα τοῦτο μετάφρασις.

Δὲν θὰ μακρογορήσωμεν, διότι ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλέχθησαν ἤδη ἀρκετὰ, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσι καὶ ἐνταῦθα. Ἡ μεγίστη θετικὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν κειμένων ἐν πρωτοτύπῳ ἔγκειται εἰς τὴν λεγομένην εἰδολογικὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τῆς γλώσσης, εἰς τὸ ὅτι δηλ. ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἐπιδρᾷ τὰ μέγιστα ὥς μορφὴ καὶ οὐ μόνον ὥς περιεχόμενον.

Θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ὁμιλήσωμεν σαφέστερον· ὁ κλασσικὸς λόγος εἶναι ἀσφαλῶς τὸ κάτωπτρον τῆς κλασσικῆς σκέψεως, ὅπως καὶ ἐν πάσῃ φράσει πολιτισμοῦ ἡ νοοτροπία ἐκάστου λαοῦ ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ἐπόμενον βεβαίως εἶναι, ὅτι δημιουργεῖται φαῦλος κύκλος, σημειομενῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς γλώσσης ἐπὶ τῆς σκέψεως.

Ἄς διατηρήσωμεν ἐναργῆ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, καθ' ἣν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ὡς γλῶσσα, εἶναι δημιουργήματα τῆς κλασσικῆς σκέψεως, διότι τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀντιστοίχου σκέψεως, τῆς κλασσικῆς δηλ. σκέψεως. Ἐπομένως, ἐὰν ἡ κλασσικὴ σκέψις ἀποτελῇ ἰδεώδη μορφήν σκέψεως, ὅπερ οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, ἄριστον καὶ ἀποτελεσματικώτατον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδεώδους τούτου μέσον εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς κλασσικῆς γλώσσης. Διὰ τὸν Κλασσικὸν Φιλόλογον τὸ πρᾶγμα εἶναι βεβαίως αὐτονόητον, διότι εἶναι μία πραγματικότης, τὴν ὁποίαν ζῇ καθημερινῶς Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὸν Φιλόλογον τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πάντοτε αἰσθητόν, ἢ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι πλήρως αἰσθητόν, ἀκριβῶς διότι τὸ ζῇ καθημερινῶς, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐν τούτοις εἶναι ἐν γεγονός, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχωμεν πάντοτε πλήρη αὐτοῦ συνείδησιν. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ὁ κλασσικὸς λόγος, ἔχει χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μεγίστης ἀξίας· ἔχει θαυμαστήν ἀρχιτεκτονικὴν πειθαρχίαν καὶ ἐν ταύτῃ ἀνυπέροβλητον χάριν. Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν γνωρισμάτων τούτων τὸ ἔχει καὶ ἡ Λατινικὴ, καὶ μάλιστα εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὴν χάριν, ὑπερέχει ἡ Ἑλληνικὴ, ἀκριβῶς διότι δὲν εἶναι ἀκαμπτος καὶ ἀλύγιστος, ὅπως ἡ Λατινικὴ, ἀλλ' ἀντιθέτως εὐκαμπτος καὶ χαρίεσσα ἐν τῇ ποικιλίᾳ της. Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων κλασσικῶν γλωσσῶν διαφορὰς, ὁ κλασσικὸς καθόλου λόγος χαρακτηρίζεται ἀπὸ πειθαρχίαν, συνοχήν ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς, συμμετρίαν, ρυθμὸν, μουσικότητα. Ὅλα αὐτά, καὶ ὅσα ἄλλα ἐνυπάρχουσι μὲν ἐν τῷ ἀρχαίῳ λόγῳ, διέφυγον ὅμως ἡμᾶς νῦν, ἢ καὶ μᾶς διαφεύγουσιν ὅλως, ἀσκοῦσιν, ἔστω καὶ λεληθότως, ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν ἢ γράφειν τῶν σπουδαζόντων αὐτόν. Ἡ σπουδὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἡ ἐπισήμανσις, ἐκτίμησις καὶ ἀπόλαυσις τῶν ἀρετῶν του, τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν γνωρισμάτων, περὶ τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ὁμιλήσαμεν, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταμορφώῃ πλήρως καὶ τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν καὶ τὸν νεοελληνικὸν λόγον. Πρὸς τί νὰ ἀποκρύψωμεν, ὅτι ἡ σκέψις καὶ ὁ λόγος (γραπτὸς καὶ προφορικὸς) τῶν σπουδαστῶν μας εὐρίσκονται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον; Ἡ ἀπόκρυψις τῆς πραγματικότητος δὲν ὠφελεῖ, ἀλλ' ἀντιθέτως βλάπτει τὰ μέγιστα, διότι ἀποκρύπτει καὶ τὴν πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐνδεδειγμένην ὁδόν. Ἄλλ' ἂν τις ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ πράγματος, δὲν ἔχει παρὰ νὰ συζητήσῃ ἀβιάστως μετὰ μαθητῶν, ἢ νὰ τοὺς θέσῃ ἐρωτήματα πρὸς ἀπάντησιν, ἢ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν γραπτὴν ἔκθεσιν ἐπὶ οἰοῦνδήποτε θέματος. Ἀσυναρτησία

εἶναι ἡ λέξις ἡ ἐκφράζουσα τὴν συνισταμένην τῶν ἐντυπώσεών του. Χαώδης κατάστασις, ἀποτέλεσμα καὶ αὕτη τοῦ Δημοτικισμοῦ, ἐπίσης καὶ τοῦτο ἡθελημένον· χάος ἐν τῇ γραφῇ τῆς γλώσσης, χάος ἐν τῇ γραπτῇ ἢ προφορικῇ χρήσει τῆς γλώσσης· μνημειῶδες πράγματι δίπτυχον. Χαώδης κατάστασις, πλήρης ἀσυναρτησία, πλήρης ἀρρυθμία. Καὶ ὅμως ὁ ρυθμὸς εἶναι πολυτιμότερον γνῶρισμα πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς· ρυθμὸς ἐν παντί· ρυθμὸς εἰς τὸν λόγον, ρυθμὸς εἰς τὸ βᾶδισμα, ρυθμὸς εἰς τὰς χειρονομίας, ρυθμὸς ἐν παντί, καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἀρρυθμίᾳ. Παντοῦ καὶ πάντοτε, ὅπου καὶ ὁσάκις προκαλεῖται εὐάρεστον συναίσθημα τῆς ἀκοῆς ἢ τῆς ὁράσεως ἢ καὶ ἄλλων αἰσθήσεων.

Καὶ πόσον τῇ ἀληθείᾳ ρυθμὸν διαχέει ὁ ἀρχαῖος λόγος, οὐ μόνον ὁ ἔμμετρος ἀλλὰ καὶ ὁ πεζός! Ἐντὸς τῆς λέξεως, ἐντὸς τῆς προτάσεως, ἐντὸς τῆς περιόδου, παντοῦ, διακρίνει τις μίαν μουσικὴν κλίμακα, μίαν ρυθμικὴν συμμετρίαν, μὲ θέσεις ἐμφάσεως ἰδιαιτέρας, μὲ ἄλλας θέσεις διὰ τὴν κυρίαν ἔννοιαν καὶ τὰς δευτερευούσας, μὲ τὰ διάφορα σχήματα λόγου, χάριν ἰδιαιτέρου ἑκάστον σκοποῦ, ἄλλο δι' ἐκφρασιν ἰσχυροῦ πάθους (λύπης, χαρᾶς κ.ἄ.), ἄλλο διὰ τὴν ἔγερσιν διαφέροντος καὶ ἄλλο δι' ἄλλον σκοπόν. Κύριον ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ εὐστοχία περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, τόσον τῶν ἐν κυριολεξίᾳ ὅσον καὶ τῶν ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ χρησιμοποιουμένων. Οὐδὲν τὸ περιττόν, οὐδεμία ἔλλειψις, οὐδεὶς πλεονασμός, παρὰ μόνον ὁσάκις εἶναι ἡθελημένα ὡς σχήματα λόγου, ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐπίτευξιν ὁρισμένου σκοποῦ. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀσυναρτησίαν ὠρισμένης γλωσσικῆς μορφῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὁ ἀρχαῖος λόγος διακρίνεται δι' ἀξιοθαύμαστον πειθαρχίαν· εἶναι σφικτοδεμένος καὶ πειθαρχημένος, ὅπως πειθαρχημένη καὶ σφικτοδεμένη ἦτο καὶ ἡ κλασσικὴ σκέψις. Πειθαρχίαν δὲ λέγοντες δὲν νοοῦμεν τόσον τὴν σχεδὸν ἄτεγκτον τῆς Λατινικῆς Γλώσσης, ἀλλὰ τὴν χαρίεσσαν τῆς Ἑλληνικῆς, τὴν πειθαρχημένην ἐλευθερίαν, τὴν πειθαρχημένην ποικιλίαν, τὴν προλαμβάνουσαν τὴν ἀνίαν καὶ διαχέουσαν εὐαρέστησιν.

Ἐν κεφαλαίῳ εἶπεν, τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἐμπεριέχει μυστηριώδη μαγικὴν δύναμιν καὶ ἀσκεῖ δυσπερίγραπτον μαγνητικὴν ἑλξιν, ὅποιαν εἰς οὐδεμίαν νεοελληνικὴν μετάφρασιν του εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακαλύψωμεν. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον, μετὰ τὴν κατανόησίν του βεβαίως, μᾶς ἀνυψώνει εἰς ἀνωτέρας σφαίρας ζωῆς, διὸ καὶ δὲν χορταίνομεν (κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον) νὰ τὸ ἀναγνώσκωμεν κατ' ἐπανάληψιν, δοκιμάζοντες τὴν αὐτὴν ἐκάστοτε τέρψιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ διανοούμενοι ὅλων τῶν Ἡπειρῶν τῆς Γῆς φιλοδοξοῦσι νὰ ἀποστηθίσωσιν ὅσον δυνατόν περισσότερους στίχους ἀρχαίου Ἑλλήνος ποιητοῦ ἢ πεζογράφου, χρησιμοποιοῦντες αὐτοὺς ὡς τὸ κυριώτερον μέσον ἐπιδείξεως τῆς μορφωσεώς των. Ξένος σοφὸς παρακληθεὶς ὑπὸ φίλου του νὰ τῷ συστήσῃ βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν, «διάβαζε τοὺς Ἑλλήνας καὶ Λατίνους κλασσικοὺς» εἶπεν, ὅταν δὲ ἐκεῖνος ἠρώτησεν «τί νὰ διαβάσω ἔπειτα ἀπὸ

αὐτούς; » ἡ ἀπάντησίς του ἦτο: « καὶ πάλιν κλασσικούς, καὶ πάλιν κλασσικούς ».

Δύνανται οἱ φωνασκοῦντες κατὰ τῶν κλασσικῶν κειμένων νὰ ἀρνηθῶσι τὸ γεγονὸς ὅτι, ἂν σήμερον εἶναι εἰς θέσιν — ὅσοι εἶναι — νὰ γράφωσι καὶ νὰ ὁμιλῶσι τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὸ διαφέρον, ἢ καὶ ἀπλῶς ἀνεκτόν, δύνανται νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι τὴν ἱκανότητά των ταύτην τὴν ἀπέκτησαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ἀρχαίων κειμένων, τῶν ὁποίων τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ὑπέστησαν ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν κειμένων, τῶν ὁποίων σήμερον, ἀγνώμονες δεικνύμενοι, προπαγανδίζουσι τὸν ἑξαφανισμόν; Συναισθάνονται οἱ ρήτορες αὐτοί, ὅτι, ἂν δὲν εἶχον τύχην κλασσικῆς παιδείας, δὲν θὰ ἦσαν ποτὲ εἰς θέσιν νὰ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου διακηρύσσουσι τὴν πρὸς τὴν κλασσικὴν παιδείαν ἀγνωμοσύνην των; Ὅταν εἰς Κλεμανσὼ εἶχε καὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του ἀκόμη τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Δημοσθένους — ὁ Γάλλος αὐτὸς Δημοσθένης — εἶναι νοητὸν οἱ Ἕλληνες ἀπόγονοι τοῦ Δημοσθένους, οἱ λαμπρύναντες καὶ λαμπρύνοντες τὸ βῆμα τῆς συγχρόνου Πνυκός, νὰ στυλιτεύωσι τὰ πρότυπά των; Νομίζουσιν ὅτι τὰ νοήματα μόνον τῶν Κλασσικῶν τοὺς διέπλασαν καὶ οὐχὶ καὶ ἡ γλωσσικὴ των μορφή; Ἐὰν τὸ νομίζωσι, πλανῶνται· διότι τὰ ἴδια νοήματα, διατυπώμενα μὲ τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν περιβλήμα — καὶ δὴ μὲ τὸ τῆς προτιμήσεώς των — δὲν ἐμπνέουσι, δὲν ἡλεκτριζοῦσι, δὲν ἐνθουσιάζουσι, δὲν ἀνυψοῦσιν εἰς ἀνωτέρας σφαίρας διανοήσεως καὶ ζωῆς. Σπουδαῖα φιλοσοφήματα εἶναι δυνατόν νὰ ἀκούσῃ τις πολλάκις καὶ ἐν καπηλείῳ, ἐκ στόματος ἀγραμμάτων φιλοσοφούντων παρ' οἴνῳ (ἐνίοτε αὐτόχρημα Σωκρατικῶς, διότι κληρονόμους τινὰς τῆς πνευματικῆς εὐρωστίας τῶν προγόνων μας ἡ κόλασις τῆς ζωῆς τοὺς ὥθησε πρὸς τὸν παράδεισον τοῦ καπηλείου)· καὶ ὅμως τὰ φιλοσοφήματα ταῦτα παρέρχονται ἀπαράτηρα ἢ συναντῶσι τὰ σκώμματα τῶν ἀκούοντων. Τὸ γλωσσικὸν λοιπὸν περιβλήμα τοῦ διανοήματος, τὸ ἔνδυμά του, εἶναι σπουδαιότατος παράγων ἀσκῶν κολοσσιαίαν ἐπίδρασιν.

Ὁ ἀρχαῖος λόγος εἶναι τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα τῆς κλασσικῆς σκέψεως, καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ὅλων τῶν ἀρετῶν ἐκείνης. Ὁ ἀρχαῖος λόγος ἀσκεῖ θαυματουργὸν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ λόγου, εἴτε Καθαρεύουσα λέγεται οὗτος εἴτε Δημοτικὴ. Τῆς εὐεργετικῆς αὐτῆς ἐπιδράσεως ἔχομεν τύχην πάντες οἱ εὐμοιρῆσαντες ἐγκυκλίῳ παιδείας Ἕλληνες, καὶ ὅσοι τὸ ἀνομολογοῦμεν καὶ ὅσοι τὸ ἀρνοῦνται· διότι καὶ οἱ δεύτεροι ἐνδομύχως τὸ ἀναγνωρίζουσιν. Ἀρνοῦνται ὅμως νὰ τὸ ὁμολογήσωσι, διότι λόγοι ὑψηλότερας πολιτικῆς τοὺς υποχρεώνουσι νὰ διακηρύσσωσιν ὡς ἄχρηστον καὶ περιττήν, ἀκόμη καὶ βλαπτικὴν ὅταν, τὴν σπουδὴν τοῦ ἀρχαίου λόγου. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἀλήθεια, ὁποῖας ἡ ἐναντίον των πολεμικὴ τὰς καθιστᾷ λαμπροτέρας ἀντὶ νὰ τὰς ἐκμετα-

ρῶνῃ, ἢ, τὸ ὀλιγώτερον, τὰς καθιστᾷ περισσότερον συνειδητὰς καὶ τὰς ἀνασύρει ἐκ τῆς λανθανούσης καταστάσεως, ἐν ᾗ διετέλουν. Καὶ μία τοιαύτη ἀλήθεια εἶναι τὸ ὅτι τὰ ἀρχαῖα κείμενα εἶναι τὰ αἰῶνια ὑποδειγματικὰ πρότυπα καθαρότητος, διαυγείας, σαφηνείας, ἐναργείας, συμμετρίας, ρυθμοῦ, μουσικότητος. Τὸ νὰ τὰ ἀγνοήσωμεν, νὰ τὰ ἐξαφανίσωμεν ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς, θὰ ἦτο ὡς νὰ καταβαρυνθῶμεν τρόπον τινὰ τὰς πηγὰς τῶν αἰωνοβίων ποταμῶν καὶ νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν προελθόντας καὶ πλείστον ὅσον ἀπέχοντας μικροὺς καὶ ἀκαθάρτους ρύακας, μὲ μὴ ἀνανεούμενα καὶ συνεπῶς σεσηπῶτα τὰ ὀλίγα ὕδατά των. Ὅπως ἀδύνατον εἶναι τὸ δεύτερον τοῦτο, ὁμοίως ἀδύνατον εἶναι εὐτυχῶς καὶ τὸ πρῶτον. Καὶ ἅς μὴ ἀπατῶνται τὸ Ἕθνος τὸ Ἑλληνικὸν καυχᾶται διὰ τοὺς προγόνους του καὶ τὴν προγονικὴν του γλῶσσαν, μετὰ μεγάλης του δὲ λύπης αἰσχύνεται διὰ τοὺς περιφρονητὰς των.

Τὰ ἔργα των θὰ τὰ σπουδάξῃ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, διότι ἐν αὐτῷ ὅλα τὰ πράγματα τὰ αἰσθάνεται ὠραιότερα, μεγαλοπρεπέστερα, συγκινητικώτερα, ἀληθέστερα, δικαιοτέρα, φοβερώτερα, ἀγριώτερα, ἡπιώτερα κ.ο.κ. παρ' ὅτι τὰ ἴδια πράγματα τὰ αἰσθάνεται εἰς τὰς μεταφράσεις των. Δὲν θὰ εἶναι ὑπερβολή, ἂν εἴπῃ τις ὅτι πᾶν ὄνομα (πρόσωπον, ζῷον, ἢ πρᾶγμα), πᾶν διανόημα χάνει εἰς ποιὸν (εἰς πάσης φύσεως ποιόν), εὐθὺς ὡς ἀκουσθῇ εἰς τὸ γνωστὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα. Καὶ δὲν ἔχει σημασίαν, ἂν τοῦτο συμβαίῃ δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐξ ὑποβολῆς ἢ μὴ, ἐκ συνηθείας ἢ δι' οἰονδήποτε ἄλλον λόγον. Σημασίαν ἔχει τὸ ὅτι τοῦτο συμβαίνει καὶ εἶναι πανθομολογουμένως ἀνεξαίρετον γεγονός. Καὶ τοιαῦτα γεγονότα δὲν ἀγνοοῦνται οὔτε περιφρονοῦνται, ἀλλ' ἐρμηνεύονται καὶ ἀξιολογοῦνται.

Ἐπὶ 40 ἥδη ἔτη διδάσκω Κλασσικοὺς Συγγραφεῖς καὶ δὲν συνήνησα ἐξαίρεσιν μαθητοῦ ἢ σπουδαστοῦ μὴ ἐνθουσιαζομένου οὐ μόνον ἐκ τῶν νοημάτων τοῦ κλασσικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀρχαίου λόγου τοῦ ἐνσαρκουμένου αὐτά, καὶ ἐνίοτε μάλιστα περισσότερον ἐξ αὐτοῦ. Πολλὰκις δὲ συναισθανόμενος ἐγὼ αὐτός, ὅτι ὅσον καὶ ἂν προσπαθῇσω νὰ ἀναλύσω τὸ ἀρχαῖον κείμενον δὲν τὸ κατορθῶνω κατὰ τρόπον ικανοποιούντα καὶ ἐμαυτὸν καὶ τοὺς ἀκροατάς μου, ἐν τέλει τῆς ὅλης προσπαθείας καταφεύγω καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον, καὶ μόνον ἡ τελικὴ αὐτῇ ἀνάγνωσις τοῦ πρωτοτύπου χαρίζει καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἐκείνους τὴν πλήρη ικανοποίησιν καὶ ἀπόλαυσιν. Ἡ βωβὴ περὶ τούτου ὁμολογία, ἡ ἀναγινωσκομένη εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου διδασκομένων καὶ διδάσκοντος, εἶναι εὐγλωττοτέρα πάσης ἄλλης.

* * *

Ὑπάρχουσι θέματα — καὶ τὸ ἀπασχολῆσαν ὑμᾶς σήμερον εἶναι ἐν ἐξ αὐτῶν — τὰ ὅποια ἀνάγονται εἰς ἀξιώματα μὴ ἐπιδεχόμενα συζήτησιν, καὶ κατὰ μείζονα λόγον μὴ ἐπιδεχόμενα διαπραγμάτευσιν. Καὶ ἀξίωμα ἀποτελεῖ

διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἡ καλλιέργεια τῆς Κλασσικῆς Παιδείας. Τοῦ ἀξιώματος δὲ τοῦτου ἀπότοκον εἶναι ἄλλο ἀξίωμα, ὅτι ἄνευ κλασσικῶν κειμένων δὲν νοεῖται κλασσικὴ παιδεία. Καὶ τὰ ἀξιώματα δὲν συζητοῦνται, διότι καὶ δὲν ἀμφισβητοῦνται. Ὅταν ὅμως τὸ *δέον* τίθεται κατὰ μέρος καὶ ἐμφανίζεται μὲ ἀξιώσεις *δέοντος* τὸ *μὴ δέον*, τότε δὲν ἐπιτρέπεται ἀδιαφορία· διότι ἡ ἀδιαφορία ἀποτελεῖ τὸ γονιμώτερον ἔδαφος διὰ τὴν βλάβησιν τοῦ κακοῦ. Καὶ ἐπομένως ἡ ἀδιαφορία καταντᾷ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Ἑθνους.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐκλυδωνίσθη, κλυδωνίζεται νῦν, καὶ θὰ κλυδωνίζεται πάντοτε, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρά του διὰ μέσου τῶν αἰώνων, διὰ μέσου τῶν χιλιετηρίδων. Ἀντεπεξῆλθεν ἔως τώρα εἰς τὰς καταιγίδας, διότι εἶχεν ὡς πυξίδα ἰδανικά, ὅμοια τῶν ὁποίων δὲν ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης. Καὶ θὰ ἀντεπεξέχεται πάντοτε, ἐφ' ὅσον θὰ πλῆρ με πυξίδα τὰς παραδόσεις του, τὰς εὐγενεῖς Ἑλληνικὰς Παραδόσεις, ὁμοίας τῶν ὁποίων οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἐπὶ τῆς Γῆς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΣ